



sousedství města (včetně Špilberku) *velká brněnská obec*. V padesátých letech předminulého století podepsal císař zrušení Brna jako zemské pevnosti a povolil asanaci hradeb, která v omezeném rozsahu probíhala už od třicátých let. Na pozemcích po zbourání hradebního prstence byl od roku 1863 realizován projekt tzv. *okružní třídy*, vypracovaný vídeňským architektem Ludwigem von Försterem (1797–1863). Uvolněné plochy zaujaly v severozápadní části veřejné budovy, v jihovýchodní polovině pak reprezentativní obytné paláce a promenádní parky. Stavební práce na brněnském okruhu ještě nedozněly, když byla v roce 1896 zahájena další grandiózní akce – radikální přestavba historického jádra, tzv. *brněnská asanace*, kterou zastavila až první světová válka.

Avšak ani uvedená opatření nebyla dostačující, takže se přistoupilo k postupnému využívání volných ploch na okraji města. Ve svahu nad Lužánkami navrhl Heinrich von Ferstel (1828–1883) a realizoval stavitel Josef Arnold (1824–1887) první vilovou kolonii. Následoval soubor vilových objektů v Pisárkách a v Jundrově (Veslařská ulice). Tyto stavby sloužily zpočátku k příležitostnému pobytu jako *letohrady*, avšak posléze se staly pro své majitele místem trvalého pobytu na *dobré adrese*. Ve většině měst se začínal formovat průmyslový *eastend* a naopak luxusní, bydlení vyčleněný *westend*. Území, které je předmětem našeho zájmu, bylo součástí katastrálního území Křížová a příslušelo augustiniánskému klášteru na Starém Brně, a pouze jeho nejzazší část před Wilsonovým lesem náležela ke katastru Žabovřesk. Tyto plochy byly zastavovány až od devadesátých let 19. století, předtím byly holé a zčásti osázené vinicemi. Později tu bylo vybudováno několik vojenských objektů, přičemž na nároží ulic Úvoz a Údolní vznikl v letech 1894–1896 blok neorenesančních Zeměbraneckých kasáren arcivévody Rainera (dnes Ústav soudního inženýrství VUT), vyprojektovaný vedoucím městského stavebního úřadu Ottokarem Burghartem (1843–1908). V jeho sousedství byla v roce 1898 z iniciativy spolku *Brünner Beamtenheim* zahájena výstavba německé *Úřednické čtvrti* tzv. *Cottageviertel* mezi ulicemi Údolní, Úvozem a Žlutým kopcem. Do října 1899 bylo již 29 domů dokončeno a 10 rozestavěno. Soubor romantických vil



a interpretovat dějiny architektury Brna celého minulého i začátku nového století.

Výstavba obou úřednických čtvrtí reflektovala dobové tendence na kontinentě, kdy vyvstávala zásadní otázka, zda žít v městském nebo venkovském prostředí. Odpověděl na ni britský architekt Ebenezer Howard návrhem nového města s rodinnými domy v zahradách, obsaženým v jeho spise *Zahradní města budoucnosti* (1898). Do češtiny byl přeložen po více jak čtvrt století, což svědčilo o mimořádné životnosti autorových myšlenek také v našem prostředí. Již v roce 1910 byla přeložena obdobně zaměřená publikace skotského architekta Mackay H. Baillie-Scotta *Dům a zahrada* z roku 1906. Nemalou roli sehrávalo sociální a ideové hledisko. Stavebníci z řad průmyslových a finančních podnikatelů disponovali prostředky, které umožňovaly naplnit jejich představy o rozlehlém a komfortním sídle s okázale reprezentativním posláním. Avantgardní architekti a umělci první republiky, levicové, nejednou komunistické orientace, zaujímali k buržoazním vilám kritické stanovisko jako projevu společenského řádu, o jehož přeměnu usilovali, i když jen v teoretických programech. Pro sebe a střední vrstvy navrhovali nikoli vily, ale rodinné domy střídmého měřítka, které bylo možné pořídit za přijatelné náklady. V dispozičním řešení se počítalo s prostorami, v nichž mohl majitel vykonávat svou profesi (ateliér, pracovna), přičemž výraz stavby měl vyjadřovat jeho osobnost, nikoli jeho sociální nadřazenost.

Po vzniku Československé republiky

si v Brně otevřel privátní ateliér architekt Jindřich Kumpošt (1891–1968), absolvent vídeňské Akademie výtvarných umění u profesorů Leopolda Bauera a Franze von Krausse. V následujícím roce uspěl v konkurzu na místo vedoucího regulačního a architektonického oddělení Stavebního úřadu města Brna a stal



fakulty – profesor JUDr. Jan Loevenstein (**Krondlova 8**, přístavba a přestavba Emil Králík) a profesor JUDr. František Weyr (**Helceletova 5**).

V řadovém **rodinném domě** na **Mahenově 8** bydlel od roku 1935 až do své smrti básník, prozaik, dramatik a dramaturg, novinář, publicista a knihovník Jiří Mahen (1882–1939). Objekt slouží od roku 1992 jako Mahenův památník. V patře mohou návštěvníci zhlédnout autenticky dochovanou umělcovu pracovnu s nábytkem od architekta Jana Vaňka a díla moderních českých malířů. Ostatní prostory jsou využívány k nejrůznějším kulturním a společenským akcím.

Po polovině dvacátých let

pronikla do zahradní čtvrti protofunkcionalistická a vzápětí funkcionalistická architektura, aby po dobu půldruhého desetiletí zaujala dominantní postavení. Jedním z prvních příkladů této orientace se stal **rodinný dům Josefa Kudely** (1886–1942) na nároží **Klácelovy** a **Havlíčkovy ulice**, navržený Janem Víškem (1890–1966), absolventem Českého vysokého učení technického v Praze, který přesídlil do Brna. Pro profesora latiny a řečtiny a pozdějšího ředitele Prvního slovanského gymnázia v Brně, který za protinacistický odboj zaplatil životem, navrhl architekt úsporný dům na principu, označovaném jako *bydlení v kostce*.

Jak měl vypadat rodinný dům střední velikosti, tzv. úřednický dům, měla demonstrovat **výstava moderního bydlení Nový dům** na severozápadním úpatí Wilsonova lesa při ulicích **Bráfově, Drnovické, Petřvaldské a Šmejkalově**, zpřístupněná veřejnosti v září a říjnu 1928. Tvořila ji kolonie šestnácti domů podle návrhů architektů Huga Foltýna, Bohuslava Fuchse, Jaroslava Grunta, Jiřího Krohy, Miroslava Putny, Jaroslava Syříště, Josefa Štěpánka, Jana Víška a Ernsta Wiesnera. (Jako repliku

obr. 10

Mahenova 8

Mahenův památník, pracovna spisovatele



Havlíčková 36 / Klácelova 10

Jan Víšek, Kudelův rodinný dům, 1926–1927





pláten jako honorář za přestavbu malířovy vily v Kohoutovicích; obrazy mu ve vile instalovali Mojmír Kyselka a Jaroslav Grunt. Tato skutečnost přivedla Dvořáka k intenzivnímu uměleckému mecenášství a sběratelství, takže za deset let soustředil díla, dokládající vývoj českého malířství a zčásti i sochařství od *Generace devadesátých let až po Skupinu 42 a Ra*. Vlastnil také díla cizích umělců (Picasso). Komunistický režim se mu odvděčil příznačně – vystěhováním z vlastní vily a následně i z Brna, vězněním a konfiskací umělecké sbírky.

Stavební podnikání zahájil Dvořák, absolvent brněnské české průmyslovky, v roce 1925. Roku 1928 se spojil se stavitelem Aloisem Kubou (1901–1979), s nímž provozoval projekční a stavební kancelář. O čtyři roky později se Kuba a Dvořák osamostatnili a až do roku 1938 provozoval každý vlastní podnik. Kuba zaměstnával jako architekta svého mladšího bratra Viléma (1905–1961), absolventa ze školy Josefa Gočára na pražské Akademii, Dvořák zase spolupracoval s architektem Jaroslavem Brázdou (1898–1990), mimořádně invenčním projektantem, jehož schopnosti nebyly dosud náležitě zhodnoceny. Osamostatnění neznamenovalo přerušení vzájemné součinnosti obou stavitelů, jejímž výsledkem byla řada společných staveb i po roce 1932. Dvořák stavěl především pro konkrétní klientelu, zatímco Kubovi byli developerskou firmou realizující bydlení pro anonymní zájemce ze středních vrstev. Oba podniky si rozsahem a kvalitou bytové výstavby zajistily v meziválečném Brně vůdčí postavení desítkami nájemních a stovkami rodinných domů s několika tisíci byty. Společně navrhli a postavili Dvořák a Kubovi **rodinný dům přednosta Stavebního úřadu města Brna Ing. Josefa Peňáze** na **Tůmově 19**, dílem samotného Dvořáka byl na **Foustkově 25** v sousedství jeho vily **rodinný dům Ing. Ericha Roučky**, jemuž ve stejné době 1934–1935 realizoval také strojírnou a kotlárnou ve Slatině. Uvádění všech staveb obou firem by přesáhlo rámec této práce, takže uvedeme pouze názvy vybraných ulic, kde se nacházejí:



něšší augustiniáni. Architektonickou soutěž vyhrál v roce 1929 profesor Vladimír Fischer (1870–1947), v letech 1923–1939 vedoucí ústavu pozemních staveb užitkových na architektonickém odboru české techniky, dvojnásobný děkan a rektor. Stavba byla dokončena roku 1935 u příležitosti 1500. výročí smrti zakladatele řádu sv. Augustina. Teprve nedávno bylo dílo tohoto architekta, jehož si historici architektury téměř nevěšovali, komplexně zpracováno, což vedlo ke zjištění téměř 150 realizací širokého typologického rozpětí. V tomto směru konkuroval Fischer Fuchsovi, avšak ve srovnání s jeho osobitou nadnárodní úrovní představoval svým lpěním na historizujících tradicích opačný pól. Na první pohled by mohl kostel působit moderně, avšak ve skutečnosti se jednalo o parafrázi starokřesťanské pilířové baziliky. K výzdobě chrámového interiéru přizval architekt řadu brněnských umělců (Süsser, Pištělka, Myslivec, Krasická, Mach, Axman, Fabiánek). Fischer navrhl také s kostelem sousedící **faru** a naproti dvě **školní budovy** pro sestry **Družiny**, později **kongregace sv. Cyrila a Metoděje**. První část na **Lerchově 65** z let 1924–1925, rozšířená roku 1930, sloužila jednak jako řeholní konvent, jednak jako ústav pro mentálně postižené děti. Budova na **Lerchově 63** (1934–1935) patřila gymnáziu. Dnes jsou to *Cyriľometodějská pedagogická škola s gymnáziem* a *Základní škola církevní*. V letech 1933–1935 se podle Fischerova projektu stavěl **Masarykův onkologický ústav** na **Žlutém kopci**, první léčebný ústav nádorových onemocnění v republice. Projekt dokončil architekt ve spolupráci se svým žákem a praktikantem Bedřichem Rozehnalem (1902–1984), jenž se pak specializoval na nemocniční stavby a po válce se stal Fischerovým nástupcem na technice. Součástí areálu, od osmdesátých let postupně rozšiřovaného, se stala také c. k. nemocnice zeměbrany (někdejší Bakešova chirurgická nemocnice) z doby před první světovou válkou. **Vilu Hynka Bulína** (1869–1950) na **Květné 8** (1924–1925) koncipoval Fischer jako reprezentativní objekt pro úspěšného advokáta, politika, historika a beletristu. Jeho syn Hynek (1908–1996) se stal univerzitním profe-

Žlutý kopec

Vladimír Fischer – Bedřich Rozehnal, Masarykův onkologický ústav, 1929/1933–1935

